

Psychologické aspekty občanské participace adolescentů

Zpráva z výzkumného projektu

Mgr. et Mgr. Jan Šerek, Ph.D.

(serek@fss.muni.cz)

Mgr. et Mgr. Hana Macháčková, Ph.D.

(hmachack@fss.muni.cz)

Mgr. Zuzana Scott

(scott@fss.muni.cz)

Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny
Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity
Joštova 10, 602 00 Brno

Prosinec 2014

Tento projekt byl podpořen Grantovou agenturou České republiky (GA14-20582S).

Obsah

Úvod	3
1. Účastníci výzkumu	4
2. Utváření aktivního občanství	4
3. Celkový vztah k politice	4
4. Důvěra v instituce a média	6
5. Sledování zpráv v médiích	7
6. Občanská participace	7
7. Budoucí občanská participace	10
8. Participace ve škole	11
9. Výuka občanských znalostí a dovedností	13
Závěr	17

Úvod

Představujeme Vám základní zjištění získaná v rámci projektu „*Psychologické aspekty občanské participace adolescentů*.“ Jedná se o výzkum realizovaný Institutem výzkumu dětí, mládeže a rodiny na Masarykově univerzitě¹. Hledáme odpověď na otázku, jak si studenti základních a středních škol utvářejí své občanské názory a chování a jakou roli v tomto procesu sehrává škola. Projektu se zúčastnili studenti devátých ročníků základních škol a prvních ročníků středních škol (na víceletých gymnáziích se jedná o studenty kvart a kvint). Data sbíráme na školách ve čtyřech krajích: Jihomoravském, Pardubickém, Zlínském a v kraji Vysočina.

Cílem této zprávy je stručně informovat o výsledcích první fáze výzkumu, kterou bylo dotazníkové šetření (květen-červen 2014). V rámci projektu do budoucna dále proběhnou skupinové rozhovory se studenty (jaro 2015) a opakované dotazníkové šetření (podzim 2015).

¹ Více informací o projektu naleznete na: <http://ivdmr.fss.muni.cz/projekt-psychologicke-aspekty-obcanske-participace-adolescentu>

1. Účastníci výzkumu

Celkově se výzkumu zúčastnilo 2090 studentů (z toho 48 % chlapců) na 68 školách. Konkrétně se jednalo o 41 % žáků devátých ročníků základních škol, 3 % žáků kvart, 13 % studentů prvních ročníků gymnázií, 4 % studentů kvint a 39 % studentů středních odborných škol. Průměrný věk našich respondentů byl 15,7 let.

2. Utváření aktivního občanství

Aktivní přístup občanů k veřejnému dění je často považován za předpoklad životaschopné demokracie. Své občanské názory a předpoklady k tomu být aktivním občanem přitom člověk nezískává náhle se vstupem do dospělosti. Často se utvářejí v průběhu celé adolescence na základě působení různých socializačních vlivů. Vzhledem k tomu, že mladý člověk tráví podstatnou část svého života ve školním prostředí, lze očekávat, že právě škola bude představovat jeden z důležitých faktorů při utváření občanských názorů a chování.

V této zprávě se nejprve podíváme, jaký je vztah současné mladé generace k politice a společenským institucím. Věnovat se budeme rovněž otázce, jak moc důvěřují mladí lidé různým typům médií a v jakých médiích sledují zprávy o společnosti a politice.

Dále poskytneme stručný přehled, jakým občanských aktivitám se současní mladí lidé věnují nejčastěji a jakým naopak nejméně často. V rámci tohoto přehledu se podíváme, na jaká témata se jejich občanská participace zaměřuje a jaké občanské aktivity preferují do budoucna.

Poslední část se bude věnovat tomu, jakým způsobem mladí lidé participují ve školním prostředí a jaké prostředky volí, pokud se chtějí vyjádřit k dění na své škole. Rovněž uvedeme, jaké občanské znalosti a dovednosti se studenti ze svého pohledu ve škole naučili. V této souvislosti si položíme otázku, zda má školní výuka občanských znalostí a dovedností nějaké reálné dopady na občanské názory a chování studentů.

3. Celkový vztah k politice

Celkový vztah mladých lidí k politice můžeme z psychologického hlediska popsat pomocí dvou kritérií: *jak moc již ve svém životě o politice přemýšleli a jestli již mají na politiku jasný názor*. Na tomto základě lze mladé lidi rozdělit do čtyř skupin:

1. Ti, kteří o politice příliš nepřemýšleli a nemají na ni jasný názor. Bude je vystihovat výrok: *„Nikdy jsem se o politiku příliš nezajímal(a). Politika mě prostě nezajímá.“*
2. Ti, kteří o politice příliš nepřemýšleli, ale mají na ni jasný názor. Nejlépe je bude vystihovat: *„Nepotřebuji o politice příliš přemýšlet. Mám na ni stejný názor jako mí blízcí.“*
3. Ti, kteří o politice již přemýšleli, ale dosud na ni nemají jasný názor. Ty vystihuje výrok: *„Ještě nemám jasný názor na politiku, ale snažím se zjistit, čemu mohu opravdu věřit.“*

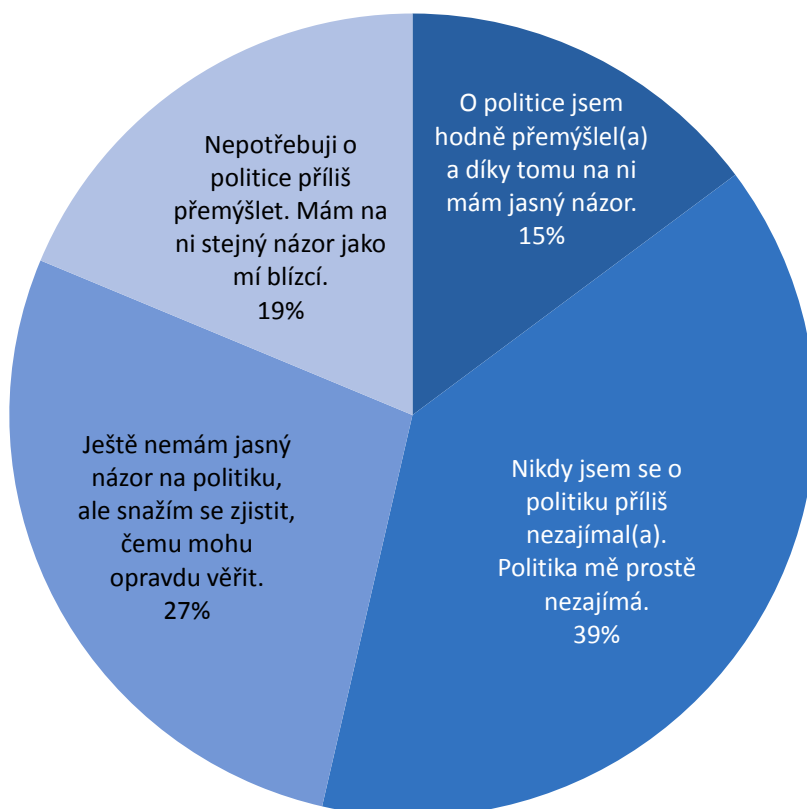

Psychologické aspekty občanské participace adolescentů

4. Ti, kteří o politice již přemýšleli a mají na ni jasný názor. Vystihuje je výrok: „*O politice jsem hodně přemýšlel(a) a díky tomu na ni mám jasný názor.*“

Naše respondenty jsme požádali, aby mezi těmito čtyřmi výroky vybrali ten, který je vystihuje nejlépe. Výsledky ukazují, že největších část (39 %) mladých lidí spadá do první kategorie. Jedná se o lidi, které politika nezajímá – nemají na ni žádný jasný názor ani se jej nesnaží aktivně vytvořit. Druhou nejčastější (27 %) skupinou jsou mladí lidé, kteří sice ještě nemají hotové vlastní politické názory, ale aktivně se snaží si je vytvořit. Třetí nejpočetnější (19 %) skupinou jsou ti, kteří bez výrazného přemýšlení přebírali politické názory od svých blízkých. Jako nejméně početná skupina (15 %) se ukazují ti, kteří již mají politické názory utvořené na základě aktivního přemýšlení.

Těmto výsledkům je nutné rozumět s ohledem na věk našich respondentů (studenti devátých ročníků ZŠ a prvních ročníků SŠ). Lze očekávat, že s rostoucím věkem bude počet lidí v první skupině klesat a naopak počet lidí ve čtvrté skupině stoupat.

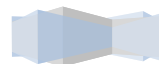
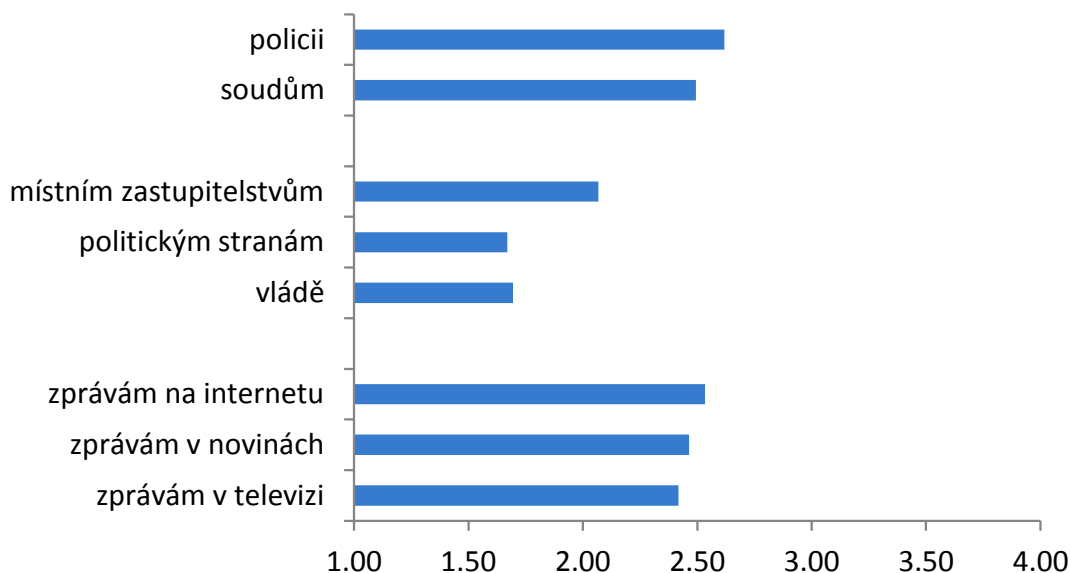
4. Důvěra v instituce a média

Institucionální a mediální důvěra představují důležitou součást toho, jak mladí lidé vnímají okolní společnost. Důvěra či nedůvěra v různé společenské instituce a média spolurozohoduje o tom, kam se člověk obrátí, pokud chce ve společnosti něco prosadit či pokud potřebuje pomoc. Důvěru ve společenské instituce si můžeme představit jako pozitivní hodnocení jejich spolehlivosti, spravedlivosti, kompetentnosti, transparentnosti a otevřenosti různým názorům. V případě médií se samozřejmě přidává rovněž pozitivní hodnocení pravdivosti a nezájatosti předkládaného zpravodajství.

Našich respondentů jsme se zeptali, jak moc v naší zemi důvěřují pěti institucím a třem médiím na škále *vůbec nedůvěřuji (1) až zcela důvěřuji (4)*.

Výsledky ukazují, že mezi institucemi mladí lidé nejvíce důvěřují policii a soudům. Nižší důvěru mají místní zastupitelstva a jako nejméně důvěryhodné se jeví politické strany a vláda. Ukazuje se tedy, že současní mladí lidé příliš nedůvěřují institucím spojeným s politikou, zvláště tou vrcholnou (důvěra ve vládu je nižší než v místní zastupitelstva). Naopak největší důvěře se těší insitituce, které by měly být na politicích nezávislé, čili policie a soudy.

Zpravodajství na internetu, v novinách a v televizi považují mladí lidé za podobně důvěryhodné. Ačkoli se internet zdá být o něco důvěryhodnější než noviny a noviny o něco důvěryhodnější než televize, průměrné rozdíly jsou velmi malé až zanedbatelné.

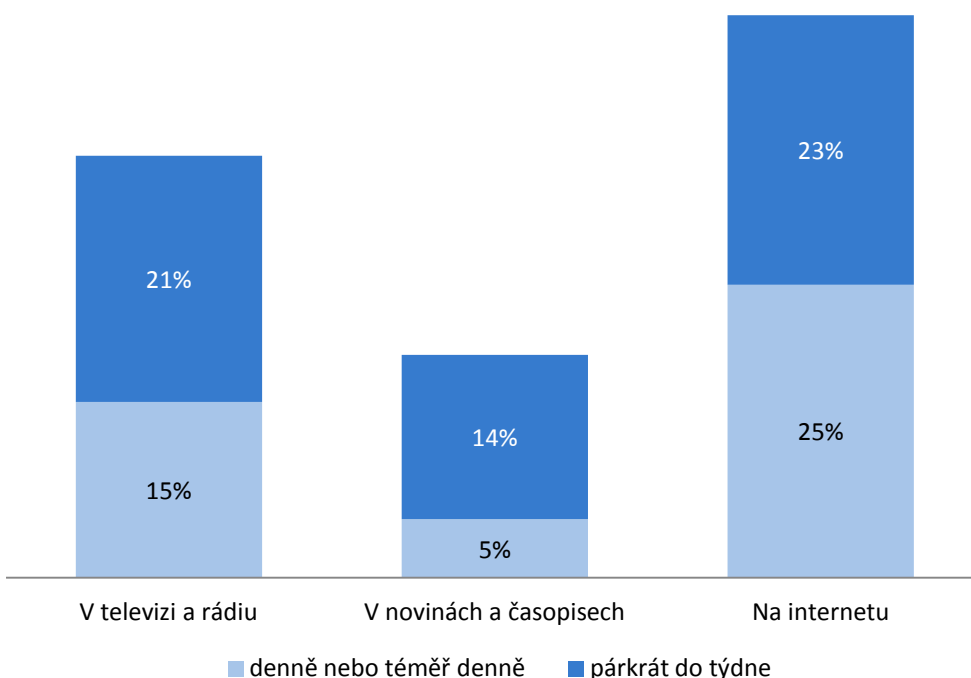

5. Sledování zpráv v médiích

Přestože mladí lidé podle našich zjištění důvěřují zprávám na internetu, v novinách a v televizi zhruba stejně, nemusí to vypovídat o tom, kde zpravodajství *skutečně* sledují. Zeptali jsme se proto našich respondentů, jak často za poslední rok sledovali zprávy o politice či jiných celospolečenských tématech (1) v televizi a rádiu, (2) v novinách a časopisech a (3) na internetu.

Podle výsledků je výrazně nejoblíbenějším zpravodajským médiem internet. Zprávy na internetu sleduje denně nebo téměř denně čtvrtina mladých lidí a další čtvrtina je zde sleduje alespoň párkrát do týdne. Druhým nejčastěji sledovaným zpravodajským zdrojem je televize či rádio. Nejméně často pak mladí lidé sledují zpravodajství v novinách a časopisech. Tyto zprávy čte denně či téměř denně pouze 5 % respondentů.

6. Občanská participace

Občanská participace zahrnuje aktivní snahu vyjádřit svůj názor ve veřejném prostoru a něco ve společnosti ovlivnit. Ačkoli lidé mladší 18 let nemohou chodit k volbám či kandidovat, mají v dnešní době k dispozici řadu dalších prostředků. Mohou být aktivní na internetu, mohou svůj názor projevit prostřednictvím oblečení, které nosí, či zboží, které kupují, mohou podepisovat petice, chodit na demonstrace či psát dopisy politikům.

Podívejme se nyní, které byly nejčastější a naopak nejméně časté občanské aktivity našich respondentů. Zjišťovali jsme, jakým způsobem se během posledních 12 měsíců vyjadřovali k důležitým společenským, lokálním, ekologickým či politickým tématům.

Psychologické aspekty občanské participace adolescentů

Výrazně nejčastěji naši respondenti participovali prostřednictvím své účasti na kulturních akcích, které se vyjadřovaly k nějakým důležitým tématům. Alespoň jednou se takové akce za poslední rok zúčastnily téměř dvě třetiny respondentů. Poměrně častá byla rovněž občanská aktivita na internetových sociálních sítích (např. Facebooku) či záměrné nakupování a bojkotování určitých výrobků z etických, ekologických či politických důvodů.

Podíváme-li se naopak na nejméně časté aktivity, můžeme vidět, že jen velmi málo respondentů pomáhalo v kampani nějaké politické straně či kandidátovi a kontaktovalo politika za účelem sdělení vlastního názoru.

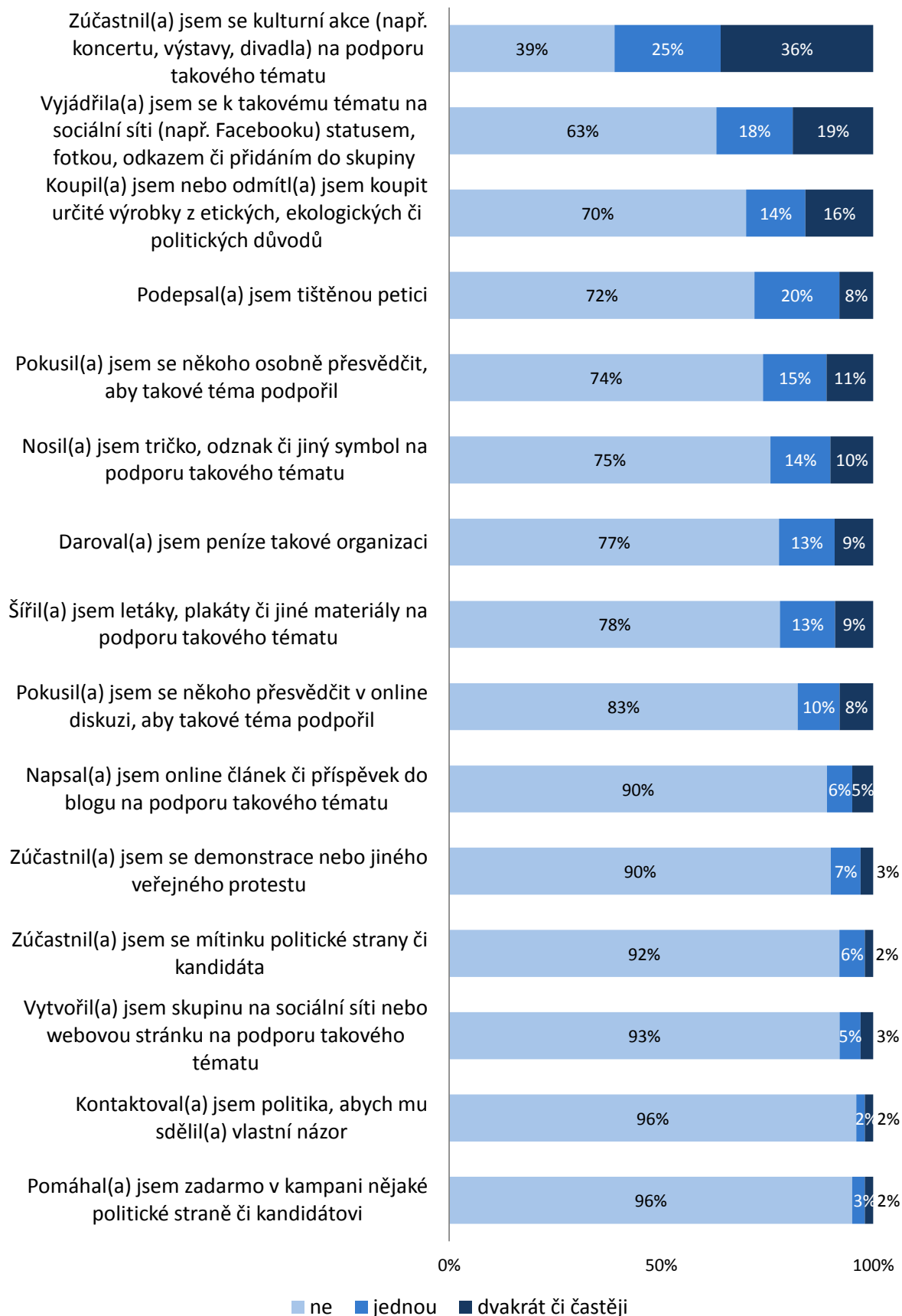
Celkově naše výsledky naznačují několik trendů:

- Mladí lidé preferují takové formy občanské participace, které lze dobře skloubit s jejich celkovým životním stylem. Mezi nejpopulárnějšími aktivitami se objevují návštěvy kulturních akcí, nakupování určitých výrobků či nošení módních doplňků s nějakým společenským přesahem. Občanská participace u mnohých mladých lidí není jasně ohraničenou oblastí, ale naopak se prolíná s jinými součástmi jejich života.
- Mladí lidé se příliš nevěnují aktivitám, které by byly nějak spojeny s politikou a politickými stranami (pomoc v kampani, kontaktování, účast na mítincích). Může to souviset jednak s tím, že ve svém věku dosud nemají možnost volit či někam kandidovat, ale rovněž s jejich nízkou důvěrou vůči politickým institucím, na kterou jsme poukázali výše.
- Nelze jednoznačně říci, že by současná mladá generace upřednostňovala občanské aktivity na internetu před aktivitami ve skutečném světě. Spíše se zdá, že obliba občanské participace na internetu souvisí s její potenciální náročností. Zatímco vyjadřování vlastních názorů na sociálních sítích představuje poměrně častou (nenáročnou) činnost, psaní online článků, blogů, či dokonce vytváření internetových stránek není mezi mladými lidmi příliš rozšířené.

Psychologické aspekty občanské participace adolescentů

Psychologické aspekty občanské participace adolescentů

V souvislosti s občanskou participací jsme se našich respondentů rovněž zeptali, jakým konkrétním tématům se v rámci své aktivity věnovali. Podle výsledků věnují mladí lidé největší pozornost ekologickým problémům. Na pomyslném druhém místě jsou lokální problémy, které přímo souvisejí s místem, kde člověk žije. Naopak nejméně pozornosti je věnováno čistě politickým otázkám.

7. Budoucí občanská participace

Jak jsme zmínili výše, pro naše respondenty jsou vzhledem k jejich věku některé formy občanské participace zatím uzavřeny. Proto může být zajímavé podívat se vedle jejich skutečné participace na jejich plány do budoucna. Požádali jsme tedy naše respondenty: „Zkus se nyní zamyslet, jak to budeš mít v dospělosti. Pokud by ses v dospělosti domníval/a, že se ve společnosti děje něco špatného, tak bys ...“ Následoval seznam osmi aktivit, které respondenti ohodnotili na škále *rozhodně ne* (1) až *rozhodně ano* (4).

Výsledky ukazují, že mladí lidé do budoucna nejčastěji plánují chodit k volbám a podepisovat petice. Jedná se o společensky přijatelné a relativně nenáročné formy participace. Méně preferována je naopak participace, která je (1) explicitně spojena s politickými stranami (vstup do politické strany), (2) náročná na dovednosti (vytvořit blog či webovou stránku) a (3) na hranici společenské přijatelnosti (účast na nepovolené demonstraci, nepovolené vylepování plakátů či obsazení budovy)

Psychologické aspekty občanské participace adolescentů

8. Participace ve škole

Přesuňme nyní pozornost ke školnímu prostředí. Podle některých autorů představuje škola pro mladé lidi jakousi „zmenšenou společnost,“ ve které získávají své první občanské názory. Prostřednictvím svých zkušeností se učí, zda mohou ovlivnit dění okolo sebe, co mají očekávat od společenských autorit (reprezentovaných učiteli) a co od svých spoluobčanů (reprezentovaných spolužáky).

Vedle obecné občanské participace jsme proto rovněž zjišťovali, jakým způsobem participují naši respondenti ve školním prostředí. Zeptali jsme se jich, zda se v posledních 12 měsících pokoušeli něco změnit nebo se k něčemu vyjádřit u nich na škole.

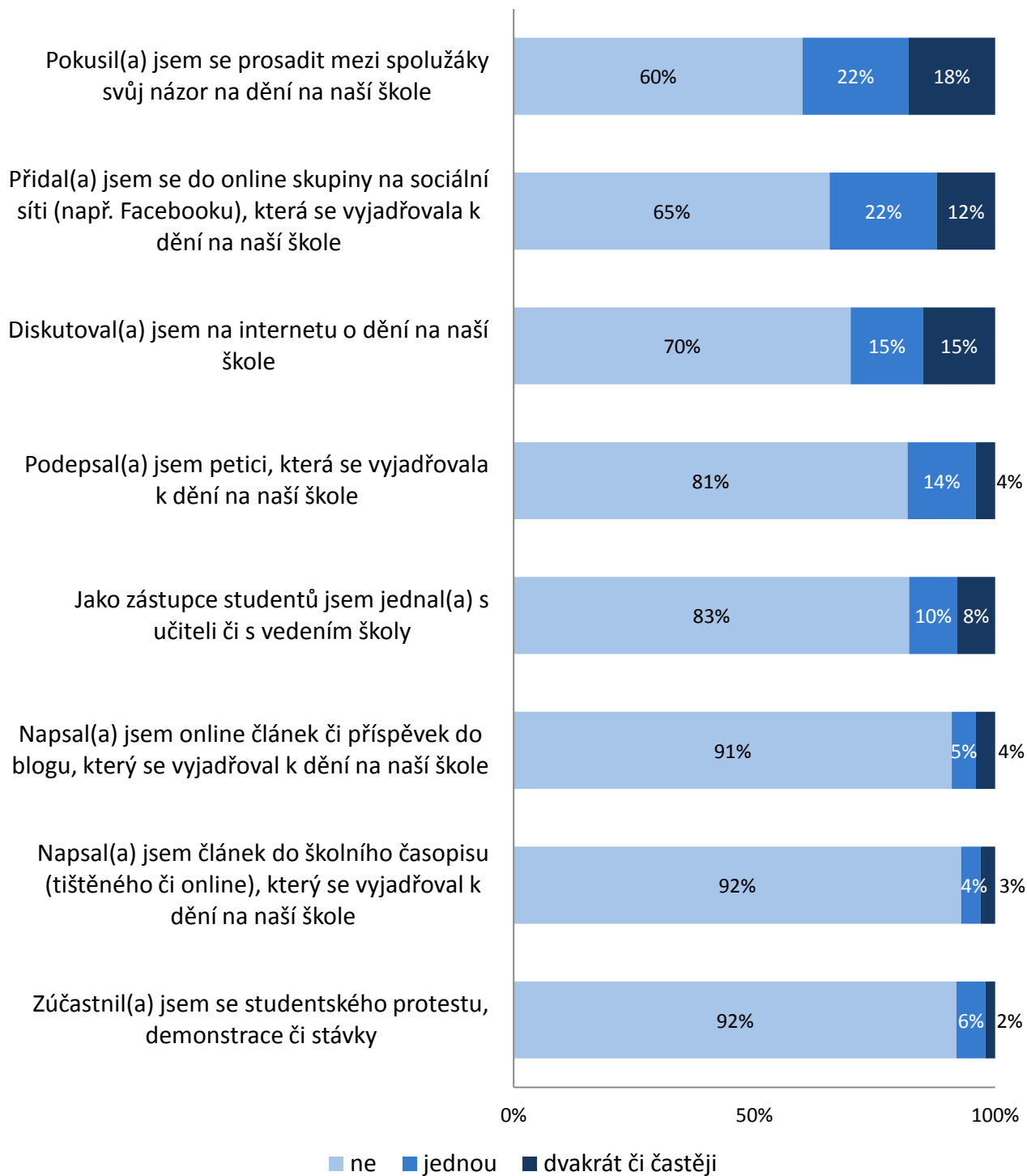
Nejčastější formou školní participace byly pokusy prosadit svůj názor mezi spolužáky. Následovaly aktivity na sociálních sítích (např. Facebooku) a internetové diskuze, které se týkaly jejich školy. Naopak nejméně častá byla účast na hromadných studentských protestech a psaní článků (online i tištěných), které by se vyjadřovaly k dění na škole.

Výsledky ukazují, že současní studenti poměrně často využívají internet, aby na něm diskutovali o dění na své škole. Diskuze se však málokdy překlopí do psaní delších článků či blogů, které by se školním tématům věnovaly. Studenti rovněž příliš nevyužívají kolektivní protestní aktivity, spíše se spoléhají na psaní petic či jednání s vedením školy.

Psychologické aspekty občanské participace adolescentů

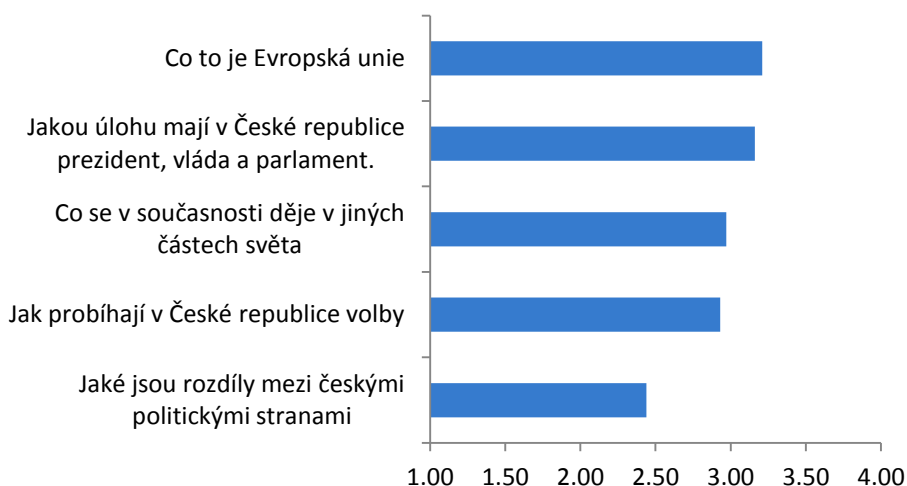

9. Výuka občanských znalostí a dovedností

Jedním z nejdůležitějších nástrojů, kterým mohou učitelé ovlivňovat občanský vývoj svých studentů, je výuka. Ta může mít více forem. Na jednu stranu učitelé studentům předávají faktické **znalosti** o tom, co se děje ve společnosti a politice. Na druhou stranu učí studenty **dovednostem**, které mohou studenti uplatnit ve svém budoucím občanském životě.

Abychom zjistili, v jakém rozsahu se na školách vyučují občanské **znalosti**, zeptali jsme se našich respondentů, zda ve škole probírali následujících pět témat. Odpovědi se mohly pohybovat od *rozhodně nesouhlasím (1)* po *rozhodně souhlasím (4)*.

Nejvíce studentů se setkalo s výukou o Evropské unii a o hlavních českých politických institucích. O trochu méně častá byla výuka o dění v jiných částech světa a o průběhu voleb v České republice. Nejméně pozornosti bylo ve výuce věnováno rozdílům mezi českými politickými stranami.

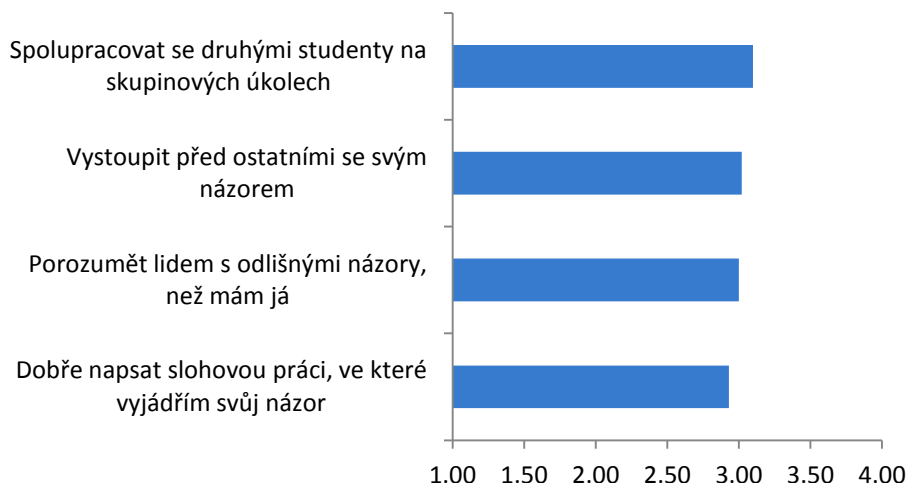

Dále jsme zjišťovali rozsah rozvíjení občanských **dovedností**. Vzali jsme v úvahu, že důležitou součástí občanské participace je schopnost porozumět druhým lidem, spolupracovat s nimi a rovněž formulovat před ostatními svůj názor (ústně i písemně). Respondentů jsme se zeptali, zda se ve škole naučili následující čtyři dovednosti. Odpovědi se opět pohybovaly na škále *rozhodně nesouhlasím (1)* až *rozhodně souhlasím (4)*.

Podle výsledků se studenti těmto dovednostem ve škole spíše naučili. Zároveň jsme nenalezli žádné výraznější rozdíly v tom, že by jedna z dovedností byla rozvíjena výrazně častěji než jiná.

Psychologické aspekty občanské participace adolescentů

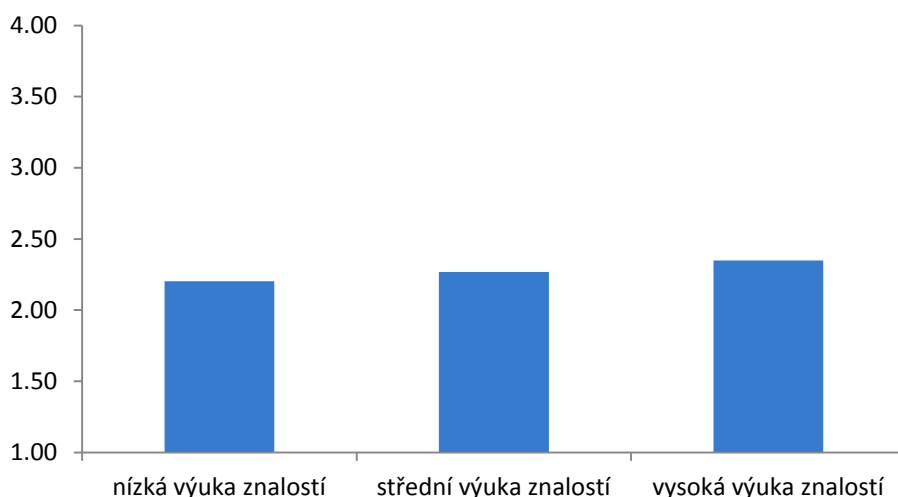

Na uvedená zjištění navazuje logická otázka: *Má výuka občanských znalostí a dovedností nějaké reálné dopady na občanské názory a chování studentů?* Vyčerpávající odpověď na tuto otázku vyžaduje komplexní analýzu, na kterou není v rámci této zprávy prostor. Přesto však představíme dva dílčí příklady, které ukazují, že výuka občanských znalostí a dovedností určité dopady skutečně má.

Přesvědčení o vlastní občanské kompetenci

Během výuky občanských znalostí a dovedností by se měl ve studentech rozvíjet zejména pocit, že se dokážou zorientovat ve veřejném prostoru a úspěšně občansky participovat. Zjišťovali jsme proto, jak moc jsou studenti přesvědčení o své vlastní občanské kompetenci² a jak toto přesvědčení souvisí s výukou občanských znalostí a dovedností na jejich škole.

Výsledky ukazují, že se stoupajícím množstvím výuky občanských znalostí u studentů mírně stoupá přesvědčení, že jsou jako občané kompetentní. Tento vzestup je však velmi malý až zanedbatelný.

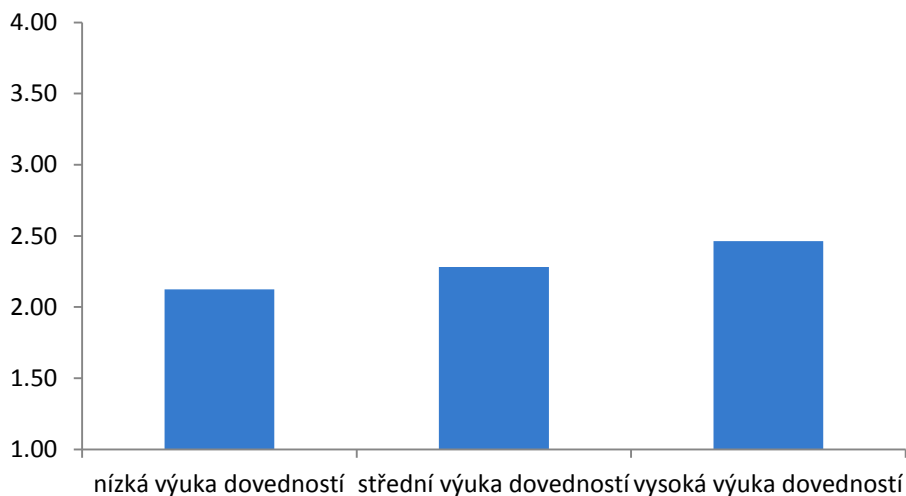
² Pod tímto pojmem rozumíme přesvědčení studentů, že by dokázali v místě, kde žijí, zorganizovat demonstraci, petici, vyjednat s místními politiky a vést skupinu lidí, která by něco prosazovala.

Psychologické aspekty občanské participace adolescentů

Přesvědčení studentů, že jsou občansky kompetentní, stoupá rovněž s rostoucím množstvím školní výuky občanských dovedností. Vzestup pocitu kompetence jde zde zřetelněji než v případě výuky občanských znalostí.

Můžeme tedy předpokládat, že ve školách s větší výukou občanských **dovedností** mají studenti silnější přesvědčení o vlastní občanské kompetenci. Na druhou stranu, pocit občanské kompetence u studentů není příliš ovlivněn školní výukou občanských **znalostí**.

Celkový vztah k politice

Ve třetí kapitole jsme se věnovali tomu, jaký mají mladí lidé celkový vztah k politice. Rozdělili jsme zde respondenty na čtyři skupiny. Dvě z těchto skupin se přitom vyznačovaly poměrně vyhraněným názorem na politiku. Jedna skupina se hlásila k výroku: „*O politice jsem hodně přemýšlel(a) a díky tomu na ni mám jasný názor,*“ zatímco druhá k výroku: „*Nikdy jsem se o politiku příliš nezajímal(a). Politika mě prostě nezajímá.*“

Podívejme se nyní, jak vztah studentů k politice souvisí s občanskou výukou. Na školách s nízkou a střední výukou občanských znalostí je pouze 13 % studentů, kteří o politice přemýšleli a mají na ni jasný názor. Naopak na školách s vysokou výukou občanských znalostí je jejich počet větší, a sice 19 %. Platí rovněž opačný trend. Na školách s nízkou výukou občanských znalostí je až 42 % studentů, které politika nezajímá. Naopak na školách s vysokou výukou občanských znalostí je takových studentů pouze 32 %.

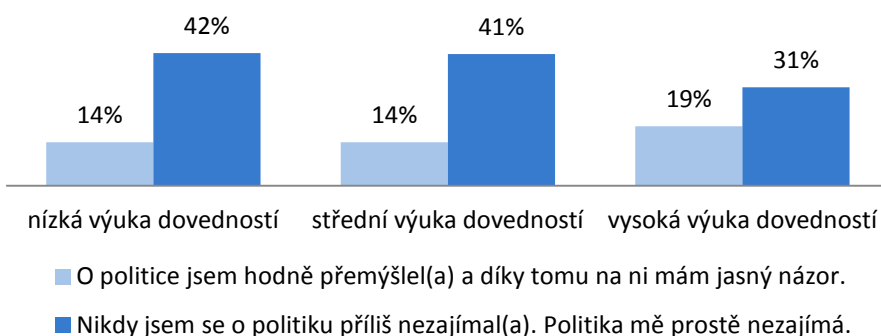

Psychologické aspekty občanské participace adolescentů

Totožné výsledky nalezneme, pokud školy rozdělíme podle výuky občanských dovedností. Na školách s nízkou výukou občanských dovedností je méně studentů, kteří mají na politiku jasný názor (14 %) než na školách s vysokou výukou dovedností (19 %). Naopak je zde podstatně více studentů, které politika nezajímá (42% oproti 31%).

Celkově naše výsledky naznačují, že školní výuka občanských **znalostí i dovedností** souvisí se vztahem studentů k politice. Na školách, kde se vyučující těmto oblastem intenzivně věnují, studenti o politice více přemýšlejí a tvoří si na ni vlastní názory.

Závěr

Shrňme si hlavní závěry, které z naší zprávy vyplývají:

- Školní prostředí může být důležitým místem, ve kterém si mladí lidé utvářejí svůj vztah ke společnosti. Naše studie zjistila, že studenti ze škol, které kladou důraz na výuku občanských znalostí a rozvíjení občanských dovedností, se více zajímají o politiku, mají na ni jasnější názory a cítí se kompetentnější jako občané.
- Řada mladých lidí se snaží svou občanskou participaci sladit se svým celkovým životním stylem. Proto často participují na aktivitách, jakými jsou například návštěvy kulturních akcí, záměrné nakupování či neкупování určitých výrobků či nošení módních doplňků (například odznaků) se společenským přesahem.
- Poměrně oblíbenou a snadnou cestu k občanské participaci představuje pro současnou mladou generaci rovněž internet. Významná část diskuzí o problémech ve společnosti i ve škole se odehrává právě v prostředí internetu. V tomto ohledu dominují hlavně online sociální sítě.
- Naopak poměrně neoblíbené jsou mezi mladými lidmi občanské aktivity, které se přímo vztahují k politice, politikům či politickým stranám. Obecně negativní vztah k politice se projevuje rovněž v nízké důvěře vůči politickým institucím.

Děkujeme všem, kdo přispěli k našemu výzkumu, ať už umožněním sběru dat, vyplněním dotazníku či jakoukoli další formou. V případě otázek nebo zájmu o doplňující informace se neváhejte obracet na Zuzanu Scott (scott@fss.muni.cz nebo studie.spolecnost@gmail.com).

